

О.С. Скрябіна
заступник директора Дитячої музичної школи
№ 21 Дарницького району м. Києва

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

У статті проаналізовано педагогічні підходи до музичного виховання, які застосовувалися в початкових військових навчальних закладах у другій половині XIX – на початку XX століть. Автором надається історичний аналіз використання у педагогічній практиці кадетських корпусів двох головних напрямків даного виховання – навчання співу і музиці. Перше надавало первинні відомості з теорії музики, а друге – формувало початкові навички у володінні музичним інструментом. Зроблено висновок, що музичне виховання вважалося невід’ємною частиною підготовки кадетів і з одного боку розвивало музичні здібності, а з іншого було організованим відпочинком для учнів тогочасного військового інтернату.

Ключові слова: кадетський корпус; навчальний заклад; музика; спів; хор; музичні інструменти.

Постановка проблеми. Зі здобуттям Україною довгоочікуваної незалежності в нашій країні розпочалося формування початкових військово-навчальних закладів: військових ліцеїв, кадетських корпусів, кадетських класів і т.п. Під час підготовки вихованців цих закладів реалізуються програми загальної освіти і додаткової підготовки, в основному військово-патріотичної спрямованості. Культурно-виховна робота реалізується як правило в процесі запланованої регулярної виховної роботи всередині закладів, а також за допомогою культурної інфраструктури міста, де розташований конкретно взятий військовий інтернат. Водночас, в сучасних початкових військових навчальних закладах увагу на музичну складову естетичного виховання можна було б звернути більше.

У цьому контексті цінним вітчизняним культурно-педагогічним надбанням є досвід музичного виховання у початкових військово-навчальних закладах другій половині XIX – на початку XX століть.

Метою даної статті є висвітлення такого досвіду в ході організації навчально-виховного процесу в кадетських корпусах, що діяли на території України в другій половині XIX – на початку XX століть.

Виклад основного матеріалу. Кадетські корпуси були початковими військовими навчальними закладами, які надавали дворянській молоді загальну освіту і готували її до подальшого професійного навчання у військових училищах [1, с. 11].

Очевидним є те, що виховувати любов до прекрасного за два-три роки навчання у 18–20-річних молодих осіб, які навчались у військових училищах було вже пізно, тому, саме з кадетського корпусу починали виховувати у майбутніх офіцерів витончений смак до мистецтва і зокрема до музики. Згодом, отримані знання та навички вихованці могли застосувати за місцем проходження ними військової служби. Поповнюючи ряди армії, вони

забезпечували не лише своє дозвілля, але й сприяли підвищенню рівня культури своїх підлеглих і колег по службі.

Завдяки застосуванню новаторських підходів до музикально-навчального процесу, участі в ньому професійних музичних викладачів, достатньому матеріальному забезпеченню навчальної діяльності в корпусах, були отримані значні результати. Зі стін цих навчальних закладів вийшло у своїй більшості музично досвідчене юнацтво, яке знало та любило музику, вмело її слухати та виконувати.

Керівними документами визначалось, що загальною метою морального виховання у корпусах був розвиток духовності кадета, правильне формування його світогляду, пробудження та зміцнення в ньому почуттів гідності, добра і правди, формування його характеру та погодження всіх прагнень і дій із моральними нормами [2, с. 1]. Одним з важливіших напрямків цієї роботи було музичне виховання. Його отримували кадети під час цілеспрямованого навчання співу та музиці.

Навчання співу сприяло розвитку музичного слуху у вихованців та придбанню ними первинних знань з теорії музики. У свою чергу навчання музиці мало на меті сформувати початкові навички у володінні музичним інструментом [3, с. 107, 113].

Організаційно навчання співу складалося з викладання основ теорії музики в перших двох класах, а в подальшому, у діяльності корпусного хору. Обсяг навчального матеріалу був розрахований на два одногодинних уроки співу на тиждень у позакласний час.

Слід зазначити, що заняття з молодшими вихованцями склалися зі співу на слух, одночасно з цим, викладали теорію музики. Обидва навчальних компонента велися паралельно і взаємно доповнювали один одного.

У першому класі ознайомлення з так званою музичною мовою проходило шляхом співу на слух одноголосних молитов, наспівів світського змісту, гам та інших вправ, що розвивало музичний слух, голос та почуття ритму. Після цього навчали двохголосному співу на слух молитов для середнього регістра голосів. Паралельно кадетів вчили співати по нотах. Починали з назви тонів гама, поступово доходячи до співу гама до мажор з відтінками, з різних ступенів в обсязі відповідного голосу. Закінчували перший рік навчання вивченням головних тризвуків до мажорної гама.

У другому класі кадети освоювали спочатку двохголосний, а потім і трьохголосний співи. Паралельно вивчали терміни темпу, мажорні гама з діезами і бемолями, мінорні гама, збільшений і зменшений тризвук [3, с. 119–121].

Логічним продовженням класних занять у молодших класах були вправи в хоровому співі для всіх віків. Кожного учасника хору вчили тримати свою партію і розуміти її значення в хоровому ансамблі. Вправи велися по частинах – по голосах, по класах, поротно, а також у загальному складі. Для кожної окремо взятої групи визначався один урок на тиждень.

Загальний репертуар хору включав декілька обов'язкових музичних творів. Зазвичай це були гімни, військові, патріотичні і народні пісні, романси і хорові уривки з опер. Кожен кадетський концерт починали і закінчували державним гімном.

Засобом підтримання дитячого інтересу до занять вважалось розучування народних пісень, які були відомі вихованцям з дитинства і не потребували особливих зусиль для запам'ятовування. Військові та патріотичні пісні ознайолювали з подіями воєнної історії, її героями, буднями воїнів. У свою чергу оперні уривки розширювали світогляд вихованців, сприяли ознайомленню із вітчизняною та зарубіжною музичною літературою [3, с. 108–109].

Організація щотижневого навчання співу в кадетських корпусах показана в таблиці 1 [3, с. 5–6].

Таблиця 1

Організація навчання співу в кадетських корпусах
(щотижнево, у годинах)

Види занять	Класи						
	1	2	3	4	5	6	7
Початкові вправи і елементарна теорія музики	2	2	-	-	-	-	-
Хоровий спів (по класах, по-ротно, по голосах)	-	-	1	1	1	1	1
Загальна співанка корпусного хору	1	1	1	1	1	1	1
Усього	3	3	2	2	2	2	2

Любов кадетів до музики підтверджують їх спогади. Так, вихованець Полтавського кадетського корпусу П. Волошін згадував: “Ми, українці, завжди були дуже музичні, а кадети корпусу усі без винятку були маленькі українці: Стеценки, Павленки, Ващенки... Ми могли всім корпусом співати досить складні музичні твори, що і робили на великих концертах, які вражали гостей. У річницю Полтавської битви весь особовий склад корпусу, розташований на парадних сходах, зміг заспівати дуже важку для виконання кантату, написану в старовинних ладах українською мовою” [4, с. 13].

Важливо відмітити, що кадети з кращими голосами відбиралися для участі в церковному хорі, який брав участь у всіх недільних службах, релігійних та державних урочистих заходах. Незважаючи на те, що під час церковних служб виконання концертних творів не допускалося, церковний хор крім вивчення, так званого повсякденного співу, розучував і виконував музичні п'єси оперного та класичного репертуару на кадетських музичних вечорах [3, с. 112–113].

На організацію виховної роботи в кадетських корпусах впливало й національне походження їх вихованців і наставників. Так, наприклад, у Полтавському кадетському корпусі на розважальних вечорах обов'язково виконували попури з українських пісень. Цікаво, що українські народні

пісні кадети виконували під керівництвом обрусілого німця – капітана К.Ф. Фон-Касарта, шанувальника музики й пісні, а особливо популярною у його вихованців була пісня “Закувала та сива зозуля” [5, с. 11].

Незважаючи на те, що у кадетських корпусах офіційно використовували російську мову, в українських корпусах вихованці не забували й рідної мови. Саме про це йдеться у книзі колишнього кадета Київського корпусу О. Ігнат'єва “50 лет в строю”. Автор згадував, як він і його товариші перед закінченням корпусу, “лежачи на шинелях і милуючись південною ніччю, забувши про начальство, виспівували задушевні українські пісні” [6, с. 40].

Важливо зауважити, що під час розроблення програм для ведення позакласних занять у розділі навчання співу і музиці керівництво корпусів з повагою ставилося до народної творчості українського народу. Так, у переліку пісень для кадетських хорів із 56 народних пісень 18 були саме українськими: поряд з відомими російськими “Вниз по матушке по Волге” і “Во поле береза стояла” стояли улюблені для багатьох кадетів – українців народні пісні: “Ой на горі та й женці жнуть”, “Гуде вітер вельми в полі”, “У сусіда хата біла” та інші [3, с. 123–124].

Отже, заняття співом включали різноманіття форм і регламентувалися документами, що містять цілі, завдання роботи, контроль знань вихованців.

Наступним важливим ступенем у музичному вихованні учнів було навчання гри на музичних інструментах.

Обов'язковими музичними інструментами для навчання були виключно оркестрові: струнні (скрипка, альт, віолончель, контрабас), дерев'яні (флейта, гобой, кларнет, фагот) і мідні (труба, валторна, тромбон, туба) духові інструменти. Оскільки інструментальна музика потребує більш наполегливого технічного тренування, ніж хоровий спів, то до гри на інструментах залучали вихованців, які, крім здібностей, виявили покликання до музики і для кого ці заняття не були перешкодою до інших обов'язкових занять [3, с. 113–114].

Крім цього, у корпусах вважали за обов'язкове організувати один або два кадетських оркестри: духовий і струнний, які починали створювати одразу після формування навчального закладу. Наприклад, у Київському кадетському корпусі вже в перший рік існування викладали співи, гру на фортепіано, струнно-смичкових інструментах, було створено хор та симфонічний оркестр, до складу якого входили вихованці та викладачі. Кадети влаштовували публічні виступи, на яких виконували сольні, хорові та оркестрові п'єси [7, с. 66].

Показовим є ставлення учнів до музичного виховання в Одеському кадетському корпусі. Заклад почав існувати у 1899 році, а вже у 1903 – 1904 рр. гри на різних інструментах навчалися 109 кадетів, через рік – 123, а через два роки – 131. Заняття на струнному та балалаєчному відділеннях вели викладачі місцевого музичного училища [8, с. 111].

Треба зазначити, що під час навчання гри на музичних інструментах за допомогою персоналу у стінах корпусу, для вихованців існувала можливість

розвивати свої музичні здібності більш професійно. Виховний комітет цих закладів дозволяв найбільш талановитим учням брати приватні уроки з музики у місцевих професійних педагогів. Так, наприклад, у 1892–1893 навчальному році в Київському кадетському корпусі п'ять вихованців брали приватні уроки по класу скрипки і двоє – по класу фортепіано [9, арк. 32–33].

Музичному вихованню активно сприяли розважальні вечори, які проводили у стінах закладів. Їх програму завжди попередньо обговорювали в педагогічних комітетах. Під час проведення вечорів зазвичай передбачали читання поетичних творів, хоровий спів під акомпанемент, виконання музичних п'єс на різних інструментах, танці, вистави тощо. Наприклад у Сумському кадетському корпусі в розважальних вечорах активну участь брали духовий, струнний і симфонічний оркестри, а драматичний гурток ставив музичні п'єси з української класики: “Запорожець за Дунаєм”, “Наталка-Полтавка”, “Аскольдова могила” [10, с. 239].

Крім цього музичному розвитку кадетів сприяла наявна у містах розташування корпусів культурно-освітня інфраструктура. Корпуси постійно отримували запрошення від закладів культури на їх відвідання. Обов'язковим було відвідування вихованцями музичних програм і концертів.

Висновки. Музичне виховання вважалося невід'ємною частиною підготовки кадетів і проводилося за двома напрямками, які називалися “спів” і “музика”. Ці заняття, з одного боку розвивали музичні здібності, а з іншого були організованим відпочинком для учнів тогочасного військового інтернату.

У даних закладах були організовані корпусний та церковний хори, духовий та струнний оркестри вихованців, які були постійними учасниками концертів, музичних і танцювальних вечорів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положение о кадетских корпусах // Педагогический сборник. –1886. – № 9. – С. 1–73.
2. Инструкция по воспитательной части для кадетских корпусов // Педагогический сборник. – 1887. – № 1. – С. 1–12.
3. Общая программа, распределение времени и наставление для ведения внеклассных занятий в кадетских корпусах. – СПб: Комиссионер военно-учебных заведений, 1908. – 136 с.
4. *Волошин П.* Три времени в четырех стенах / П. Волошин // Военная быль. – 1959. – № 34. – С. 10–15.
5. *Жук В.Н.* Один з цікавих навчальних закладів минулих часів (Петровський Полтавський кадетський корпус) / В.Н. Жук. – Полтава, 1993. – 23 с.
6. *Игнатьев А.А.* Пятьдесят лет в строю / А.А. Игнатьев. – М.: Воениздат, 1986. – 751 с.
7. *Кузьмін М.* Забуті сторінки музичного життя Києва / М. Кузьмін. // Музична Україна – 1972. – 225 с.
8. *Цытович В.В.* Одесский кадетский корпус за первые семь лет его существования / В.В. Цытович. – Одесса: Типография Е.И. Фесенко, 1906. – 231 с.

9. Державний архів м. Києва. – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 15. Книга протоколов педагогического совета за 1892–1893 уч. г. – 409 арк.

10. Гурковский В.А. “Кадетские корпуса Российской империи”: в 2 кн. кн. 2 / В.А. Гурковский. – М.: Белый берег, 2005. – 367 с.

О.С. Скрябина
заместитель директора Детской музыкальной
школы № 21 Дарницкого района г. Киева

МУЗЫКАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ В НАЧАЛЬНЫХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЙ

В статье проанализировано педагогические подходы в музыкальном воспитании, которые применялись в начальных военных учебных заведениях во второй половине XIX – начале XX столетий. Автором приводится исторический анализ применения в педагогической практике кадетских корпусов двух главных направлений данного воспитания – обучение пению и музыке. Первое давало первичные сведения по теории музыки, а второе – формировало начальные навыки во владении музыкальным инструментом. Сделан вывод, что музыкальное воспитание считалось неотъемлемой частью подготовки кадет и с одной стороны развивало у них музыкальные способности, а с другой было организованным отдыхом для учащихся тогдашнего военного интерната.

Ключевые слова: кадетский корпус; учебное заведение; музыка; пение; хор; музыкальные инструменты.

O. Skryabina
Deputy Director of Child musical school № 21
of Darnytskyi district in Kyiv

MUSICAL EDUCATION IN ELEMENTARY MILITARY SCHOOLS IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH – THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURIES

The article analyzes the pedagogical approaches in music education that were used in the initial military educational institutions in the second half of XIX – early XX centuries. The author provides a historical analysis of application in teaching practice of the cadet campuses of the two main directions of the education – training to sing and music. The first gave primary information, music theory, and the second formed the basic skills in the possession of a musical instrument. It is concluded that music education was an integral part of the training of cadets on one side they have developed musical abilities, and on the other - was organized leisure activities for students of contemporary military boarding school.

Keywords: the cadet corpus; school; music; singing; choir; musical instruments.